

TÖRÖK LÁSZLÓ DAFTI

Formál vagy informál?

Szubjektív tűnődések a Petőfi-kultuszról és a memoriterek hasznosságáról

Tűnődéseim leendő ívét két pillér fogja tartani, összekötni. Gondolkodók, írástudók, teoretikusok válogatott mondatai és a tanári pályán eltöltött három és fél évtized gyakorlati, hétköznapi vagy éppen ünnepi példái.

Az alcím jelezte sorrendben kívánok szólni az adott témákról, de – mint talán érzékelhető lesz – bizonyos értelemben összefügg kultusz és memoriter kérdése, számomra legalábbis vannak közös alapok.

Rögtön az első: az eseménnyel való *találkozás* minősége. Csupán hűvös, tárgyilagos, kicsit penzumszerű a kultusszal és/vagy a megtanulandó szöveggel való találkozás vagy a mélyebb megérintettség, az intellektuális-érzelmi bevonódás, azonosulás, netán megrendülés a cél. Szabó Lőrinc így ír a megismerési vagy azonosulási céllal történő olvasásról:

„Kíváncsiságom, úgy látszik, határtalan: igyekszem megismerni; határtalan az élvezetvágyam is: a szellemi közlések tartalma vagy formája legjobb gyönyörűségeim közé tartozik. [...] Vannak az írásnak területei, amelyeken »teljes« tájékozódásra törekedtem. Például a világlíra számomra megközelíthető részletét tisztán *megismerési céllal* [kiem. T. L.] is olvastam. [...] Mindig rendkívüli szubjektivitással olvastam. Nem az összeválogatásban, hanem az *odaadásban* [kiem. T. L.] voltam szubjektív. [...] Effajta érdeklődésem természetesen mindig csak egy csodálkozni szerető és tudó, tájékozódást kereső és tanulékony lírikus érdeklődése maradhatott”.¹

Ha az utolsó mondat „lírikus” szavát behelyettesítjük a „diák” szóra, azt hiszem, annak a vágyott állapotnak a kvintesszenciáját kapjuk, amelyre tanórákat, projekteket, nagy versmondásokat, kultuszhoz kapcsolódó ünnepeket bátran lehet(ne) építeni. Ha egy kultuszhoz köthető esemény vagy egy kötelező vers „felmondása” csak „vak ünnep”, melyre „[c]sak

¹ SZABÓ LŐRINC, *Könyvek és emberek az életben* = Uő, *Könyvek és emberek az életben, prózai írások*, Magvető, Budapest, 1984, 594–597.

Számomra ismét az utolsó mondat hordozza legrelevánsabban a tűnődésemhez kapcsolható tartalmat. „Jön, amikor ideje van.” Ünneprontó, ritusromboló, önkényes naptárátírások mondanak ellent a bibliai Prédikátort idéző szikár elrendeltségnek. Holnap máshova megy a polgármester; ha ma „ünneplünk”, még hosszabb lesz a hétvége; és még néhány hivatkozás, amely kimozdítja szakrális helyéről az ünnepet, s talpramagyarozunk március 13-án, vagy tiszta szívvel ünnepeljük József Attila születésnapját április 8-án.

„Jobbá változunk, de a másik jóságára is rálátunk.” A képernyőhaza nyomasztó, mézesmázás, ünnepi marcipán-fogadkozásai, üresen kongó szólamai söpriki félre e józan mondatokat. Más regiszterben is megszólal a kétely: „Valahol mélyen, ahol a szavak elfogynak. / Szabadok vagyunk. De nem lettünk jobbak”⁶ – énekelte a magyar blues kultikus figurája, Hobo, nem sokkal a rendszerváltás után.

„...a másik jóságára is rálátunk, és nem azért, hogy evvel a sajátunkat dokumentáljuk.” Ha lesznek kritikai megjegyzéseim – lesznek – a kultusszal, Petőfi-kultusszal kapcsolatban, akkor az egyik legfőbb, leginkább általánosítható tapasztalatom az idézetzáró mondatrészletben implicite megbúvó, fejedelmi többször megfogalmazott önirónia. Tanári pályám eddigi 35 éve során többször lohadt le ünnepre hangolódó kedvem, lapadt le a készülődés lángja, amikor azt vettem észre, hogy a konferenciára, találkozóra, műsorra, kiadványra, emlékkiállításra stb. készülő felkért vagy még inkább önjelölt előadó vagy koordinátor személyes ambíciói, státuszvágya, rögzült nézeteinek merev, kizárólagos és kompetitív képvisellete, a 15 perces hírnévtől való elbódulása fontosabbá válik az ünnepelelt költő valódiságának, felettünk valóságának, eszmei örökségének felmutatásánál. Az ünneplő fontosabbá teszi magát az ünnepelelnél, a hagyományörző magát a hagyománynál. Erről egy – a 2014-es magyar közéletet jellemző – írásában ezt mondja Esterházy: „...a hagyományom nem egyenlő velem, én az a munka vagyok, amit ezzel a hagyománnyal elvégzek”⁷.

Találkozás, ünnep, elrendelt idő, jobbá válás, hagyomány. Mielőtt a szabadszállási és a szalkszentmártoni általános iskola Petőfi-kultuszáról villantanék fel néhány képet, még egy – nekem alapfogalmat, kiindulópontot jelentő – állapotról kell szólnom. A hiányról. Negyven évvel

⁶ FÖLDES László Hobo, *Nem lettünk jobbak* = https://m.zeneszoveg.hu/m_dal-szoveg/8806/hobo-blues-band/nem-lettunk-jobbak-zeneszoveg.html [2023. 08. 17.]

⁷ ESTERHÁZY Péter, *A vereség* = https://hvg.hu/360/20160714_Esterhazy-Peter_A_vereseg [2023. 08. 17.]

Ellenérzésem okát – az alcímben jelzett szubjektivitás mellett – azt hiszem, a pozícióban kellene keresni, amelyben kultuszéltető, versmegszerettető motivációimat világra kell hoznom. Ez az iskola, a tanterem „kinek kaloda, kinek fészek” (lásd Winkler Márta¹³) dimenziója. Terjedelmi okokból és szerkesztői útmutatás nyomán a települések (Szabadszállás és Szalkszentmárton) Petőfi-kultuszának bemutatására nem vállalkozik ez az írás. A fellelhető és alapos munkák sokaságából itt hármat ajánlanék. Tóth Sándor¹⁴ szabadszállási helytörténész országosan is ismert, elismert dokumentumgyűjteményét; a szalkszentmártoni múzeum legendás alapítójának és igazgatójának, Majsai Károlynak¹⁵ kismonográfiáját; illetve a Petőfi rokonok családfakutatásából könyvet, filmet készítő Borzák Tibor¹⁶ újságírói könyvét. A települési, lokálpatrióta érzelmek – és egyéb hatások – alapján létrejövő Petőfi-kultusszal tehát – bár lennének bekezdéseim – most nem foglalkozom. A magyar-, illetve drámatanár nézőpontja váltja ki belőlem a fenntartást az említett szavak kapcsán.

Gigaplakátokról, fizetett hirdetésekben harsog hatalmi jelszóként a büszkeség szó. Pólókon, kommentekben jelenik meg olyan adottságokhoz kapcsolva, amelyek eredendően, születéstől – és nem (!) teljesítménytől, minőségi tettektől – adódóan léteznek. A kötelezettség, kötelező szó pedig elég könnyen hoz létre egy kollektív elutasítást a „kalodában” 8–12 évet eltöltötték körében. A nemzetközi drámapedagógia egyik legnagyobb tekintélye, Dorothy Heathcote, egy interjúbán így sűrítette mérföldkőszerű definícióba a (dráma)tanár mibenlétét: „A tanár az, aki tanulási helyzeteket teremt”¹⁷. Egy magyarországi kurzusa idején adott másik interjúbán elmondott gondolatai pedig csak tovább ösztönöztek a versekkel (élet)művekkel való találkozások további mélyítésére: „...abban biztos vagyok, hogy amikor *megérint* [kiem. T. L.] minket egy irodalmi mű, egy festmény, *egy vers* [kiem. T. L.], valakinek a színpadi játéka, akkor kiterjesztjük a tudásunkat arról, hogy *mit jelent embernek lenni*. [kiem. T. L.] Növelhetjük az empátiánkat és megérthetjük a feltárolt lehetőségeket.

¹³ WINKLER Márta, *Kinek kaloda, kinek fészek*, Bp., Hunga-Print, 1993.

¹⁴ TÓTH Sándor, *Petőfi és szülei Szabadszálláson*, Szabadszállás Nagyközség Önkormányzata, Szabadszállás, 1994.

¹⁵ MAJSAI Károly, *Petőfi Sándor és szülei a Szalkszentmártoni nagyvendégfogadóban, 1845–1846*. Szalkszentmárton, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezet, 1996.

¹⁶ BORZÁK Tibor, *Rokonok, Petőfi*, Kecskemét, BT-PRESS-BT, 2016.

¹⁷ GAVIN BOLTON, *Beszélgetések Dorothy Heathcote-tal*. Drámapedagógiai Magazin, 2001, különszám, 5–9.

ahol – az évtizedek során a szabadszállásokban paradox büntudatot létrehozó – emlékezetes követválasztási kudarc történt; a Petőfi nevét viselő közintézmények; Prielle Kornélia sírja a temetőben; a Tájház és a Helytörténeti gyűjtemény; a Csintovai csárda romjai a város külterületén; vagy – József Attila kapcsán – az országosan is ismert Dörmögő-ház; illetve József Attila nagyszüleinek sírja a temetőben. Ennyit – nem keveset! – kínál tehát egy, a várost végigjáró szabadszállási séta. De – hogy jelenlegi munkahelyem, Szalkszentmárton, kínálatára ugorjak – aki járt már a Petőfi Sándor Emlékmúzeum ereklyéket őrző szobáiban, füstös konyhájában, ivójában, pincéjében, egyedülálló kocsiszínében, az tudja, érzi, hogy ez az emlékhely is komoly inspirációja a Petőfi-kultusz volt és leendő eseményeinek. Talán bizonyító erővel is bír a Petőfi-bicentenárium során a Kecskeméti Televízió által készített sorozat két epizódja. Jó szívvel ajánlom megtekintésüket! Mind a Szabadszállásról¹⁹, mind a Szalkszentmártonról²⁰ készült részt.

A Petőfi szülőknek szabadszállási háza helyén álló emlékmű

A kiemelt emlékhelyek Szabadszállás különböző, egymástól távol eső pontjain vannak. Remek lehetőséget kínálnak az osztályok irodalmi barangolására. Itt kapcsolódunk a megkonstruált hiány dramaturgiai mozzanatához, a közös játék tétjéhez: megszüntetni a hiányt, helyrebillenteni a kizökkent időt, kiegyenesíteni a „világ meggörbült gyémánttengelyét”. Például megkeresni, megszerzeni az áprilisi, szeszélyes szél által szétfújt virágszirmokat egy-egy állomáson Petőfihez vagy általában a költészethez kapcsolódó játékos feladatok megoldásával, s Boróka asszony

¹⁹ *Petőfi sorozat* „Ej, mi a kő!” 3. rész – *Petőfi otthona* (Szabadszállás) = <https://www.youtube.com/watch?v=XCjUDJ2Oh-0> (Letöltés ideje: 2023. 08.17.)

²⁰ *Petőfi sorozat* „Ej, mi a kő!” 6. rész – *Felbőke* (Szalkszentmárton) = <https://www.youtube.com/watch?v=2FnKi9Oe2UM> (Letöltés ideje: 2023. 08.17.)

pendelyébe visszahordani. Minden virágszirmon egy-egy szó, így estére ott van az aulában az embernagyságú báb mögött Kiss Anna *Fűszedő* című verse. Vagy tárgyinstallációkhoz megtalálni az odaillő versidézetet, s a helyes párosításokkal kiegyenesíteni a gyémánttengelyt. Vagy – s ez már szalkszentmártoni példa – az artézi kútról hozott pohárnyi vízzel megöntözni az előző évben osztályonként elültetett nyírfák gyökerét egy versekkel, dalokkal ékesített közös szertartásjáték keretében; vagy a kommunikációképtelenség közegeiben, mintegy ellenerőként, összepárosított Petőfi-sorok dialógusával találni egymásra. A több év alatt formálódott, s mindig újabb mozzanatokkal gazdagodó s a Petőfi kultuszt is gazdagító költészetnap együttlétek, szertartásjátékok teljességre törekvő ismertetésére itt nincs mód, de az érdeklődő olvasó egy mestertanári vállalás során létrejött weboldalon²¹ megtalálhatja a képekkel illusztrált, közel 20 oldalas ismertetőt.

A Petőfi-kultusz további lehetőségeinek gondolok több egyéb – már megélt és a jövőben is tervezett –, ideális esetben ünnepé nemesedő eseményt, alkalmat. Amíg létezett a szabadszállási Lajtorja gyermekszínházcsoport, többször is Petőfi-klasszikust állítottunk színpadra (*A helység kalapácsát*, a *János vitézt*). Egy érdekes, beszédes reakciót hadd említsek meg. Amikor egy olyan színháték (Debreceznit Tibor: *A kiválasztott*) adaptációját adtuk elő, amely a költő születését – útközben, csárdában – szinte betlehemi kulisszák közé helyezi, megtörve az ortodox szabadszállási szájhagyományt, többen sértődötten vonultak ki a színházteremből. A Petőfi 200' kapcsán eseményekben dús tanévek szolgálták a kultusz éltetését. A PIM Petőfi-buszán vagy a helyi könyvtárban eltöltött rendhagyó irodalomórak a megyei Prima-díjas Juhász István tanár úr, vagy Tóth Péter Lóránt versvándor közreműködésével; kisfilm elkészítése a kis-kunfélegyházi Móra Ferenc Köz művelődési Egyesület *A mi Petőfink* című pályázatára, ahol a szalkszentmártoni iskola II. helyezést ért el. A kisfilmek

Emléktábla a szabadszállási volt leányiskola falán

²¹ TÖRÖK László Dafti, *Gyémánttengely – költészet napja, kicsit másképpen* = <https://dafti-drama.webnode.hu/szerkesztett-musorok/> [2023. 08.17.]

az egyesület honlapján megtekinthetők!²² Dramatikus Petőfi-vers irodalomórák az emlékmúzeumban, kihasználva a hely és a korhű tárgyak kínálta élménypedagógiai lehetőségeket. 2022 októberében egy *Petőfi-kultusz egykor és ma* című konferencia előadója is voltam Kiskunfélegyházán. Választott címem – azt hiszem – önmagáért beszél, és keretezi eddigi gondolatkísérletemet: „Kötelesség vagy lehetőség?”

A kultusz kapcsán leírtakat most keretezze és zárja a közelmúlt egyik legmegosztóbb irodalomtörténeti munkájának egy bizonyára szintén megosztó, de továbbgondolásra, a Petőfi-kultusz fénytöréseinek további vizsgálatára készítő rebellis szöveg Háy Jánostól:

„...írtódom a kultuszoktól. A kultusz nem más, mint az eleven mű temetője. Ha meg akarsz halni mint alkotó, legyen belőled kultusz, tananyag, érettségi tétel. Nem akarom elfogadni, hogy az ikonná válás képes agyonnyomni a művet, s netalán anélkül működni. De hozzányúlok, mondom, s nézem mégis ijedten ezt az alkotót, egyet azok közül, akik magyarul írtak, aki mégis egyedüli volt, mert megszerezte magának az egyedüliség rangját. A költő. Az ősminta.”²³

Vajon hány sort, hány teljes verset tudunk az egyedüliség rangját megszerző Petőfi Sándortól, az ősmintától? S ha tudjuk, honnan, miért? Megfelelési kényszerből? Egy jó – esetleg átlagot javító – érdemjegyért? Kötelességből? Vagy belső készletéből, szellemi éhségből, műveltségigényből, a mentális funkcióinkat edző transzferhatás miatt? Egy középiskolásoknak szánt, múlt századi gyűjtemény szerkesztői így fogalmaznak: „A *Memoriterek könyve* [...] olyan műveket, műrészleteket tartalmaz, amelyek alakították, formálták világról alkotott véleményünket, biztosították az európai kultúra egységét, s amelyek ismerete nemzedékek sorsát kötötte össze”²⁴. Egy klasszikus és kortárs verseket egymáshoz rendelő antológia szerkesztője Szerb Antalt is megidézi ironikusan kezdődő szövegében:

„Mi értelme elolvasni réges-régi verseket, amikből egy kukkot sem ért az ember? Nyilvánvalóan: semmi. Nem véletlen, hogy ilyen botorságot csak fenyegető kényszer hatása alatt cselekszünk, az iskolában, ahol memoriter [kiem. T. L.], dolgozat, felelés lebeg Damoklész kardjaként a fejünk felett. De mi is az

²² Lásd = <http://www.morafke.hu/letoltheto-dokumentumok> [2023. 08.17.]

²³ HÁY János, *A lángoló oszlop (Petőfi Sándor) Uő, Kik vagytok ti? Kötelező magyar irodalom – Újraélesztő könyv*, Bp., Európa, 2019, 98.

²⁴ OSZTOVITS Szabolcs – TURCSÁNYI Márta, *Memoriterek könyve*, Bp., Helikon, 1997, 5.

szegényes egyenruhá- és divatszavak. A *Toldi* adta közös szellemi alapok? Szóvakság, „vers-süketség”²⁸ (Török Gábor beszédes, múlt évszázadi hapax legomenonja), megértés nélküli hadarások. Műveltségigény? Szegregált hozzájárás, rosszabb esetben műveltség- és művészetellenesség. A figyelemösszpontosítás fokozódó zavarában a figyelmet stabilizáló és elmélyítő memoriter? A lejtőn lefelé haladó generációs összkép. 15-20 évvel ezelőtt magától értetődő volt például a teljes *A walesi bárdok*, *Családi kör* beemelése. Ma alig bevallható mennyiségű versszak memorizálásától is őszinte megrettenés ül az arcokra. Az SNI-s, BTMN-es tanulókat – de olykor a többieket is – ppt-képsorral kell segíteni a felidőzésben, s a szűk órakeret terhére mnemotechnikai gyakorlatokat beiktatni. Átélt, értelmező, elemzéssel felérő interpretálás alig akad. A tanári, rendezői instrukcióra történő játékos újramondatás – pedig az ötös már garantálva – pedig pánikot szül.

De – mindezek, s a jelenkor terhei ellenére –, a formáló energiák reményében még(is) mormogom magamban Nagy László gyönyörű invokációját: „Segíts, hogy az emberáru-lók szutykát / erővel győzze a szív / szép szóval a száj!”²⁹

*A szerző és öitődíjazói
egy renthagyó irodalomóra után*

²⁸ TÖRÖK Gábor, *A pecsétek feltörése*, Bp., Magvető, 1983, 34.

²⁹ NAGY László, *József Attila* = <http://blog.verselemzes.hu/jegyzet/nagy-laszlo-jozsef-attila-elemzes/> [2023. 08. 17.]

